

IVIER 2009 * 2010 - L°52

LI RANTOELE

Gazete di prôze nèn racontece ki rexhe tos les troes moes.
publiyeye pal "RANTOELE" - soce nèn recwârlante (a.s.b.l.)
avou l' aspalaedje del Kiminâlté Walonreye-Brussele

Curé touwé e l' Ârdjintene (E. Pêcheur).....p. 3
Indyins codânés a moirt (J. Cayron).....p. 3
Nobels d' economeye (L. Mahin)..... p. 4
Ardeche (E. Pecheur).....p. 5
Izlande (G. Sfasie).....p. 6
Les olyinnes di Bive (M. d' Orcîmont).....p. 6
Usain Bolt (J' Goffart).....p. 7
Morris, Lucky Luke & mi (J. Schoovaerts)p. 8
BD des Frés Moståde (J. Schoover)..... 9-12
Boskiyons (L. Mahin).....p. 13
Fiesse del tchanson walone (A. Gauditiaubois) p. 14
Programes éndjolikes (J. Cayron).....p. 14
Sicrijheus d' Djambe (B. Louis)p. 15
Lives e walonp. 16
Efant âs deus lingaedjes (Berdelaedjes)p. 17
Toponimeye (P. Sarachaga).....p. 18
Fâves (C. Tombeur & P. Otjacques)p. 18

Mwaisse sicrijheu : Lucyin Mahin - Mwaisse dessineu : José
Schoovaerts - Eplaidéu responsâve : Pierre Otjacques
19, rûe d' la Hasse, 6840 Li Tchesteu - Bureau de dépôt : 6840-Neufchâteau

Pris : 3 uros à limero ; abounmint po èn an : 12 uros (20 € po
l' etrindjir) à conte 068-2204305-07 (IBAN BE74 0682 2043 0507)

Li mot "rantoele"

Li mot "**rantoele**", c' est on riscôpaedje [*mécoupure*] do shuvion [*suite de mots*] "l'arantoele" (l'araegneye, l'arincrin). On l' dijheut aprume so l' Årdene, el Province do Lussimbork, la k' i s' prononcive *ranteûle, ranteûye, rantûye, rantôye, rantoûye, rantoûle, rantwèle, rantwâye, rantwaye, rantwale, evnd.*

Li Rantoele-soce

Li Rantoele-soce, c' est ene Soce Nén Recwârlante (S.N.R., *a.s.b.l.*) k' a stî metowe so pîs e 1996 pa Tiri Dumont, Lorint Hendschel, Lucyin Mahin, Pire Otjacques & Stefane Quertinmont.

Po pus di racegnes, sol Wikipedia walon, potchîz a "Li_Rantoele_(soce)".

Li Rantoele-gazete

Li Rantoele-gazete eplaidé sovint des ârtikes e **rfondou walon** (*orthographe wallonne unifiée*), dj' ô bén : on **scrijhaedje** e walon ki sereut l' minme po tertos. Mins pacô, nos eployans eto des **rfondants walons**, ki wâdnut sacwants traits des accints do payis. Metans, dins cisse Rantoele ci, les scrijhaedjes da Emile Pêcheur (Ardeche), Mady d' Orcîmont, Jean Goffart et Christine Tombeur.

Mins, come di djusse, nos leyans des scrijhaedjes k' i gn a pâr e sistinme Feller (vaici, l' ârtike da Bernard Louis).

Responsâvisté

Les scrijheu(se)s sont responsâves di çou k' i (ele) sicrijhnut, et les dessineus di çou k' i croyelnut.

Abondroets

Les scrijhaedjes del Rantoele polèt esse riprins tot marcant l' sourdant.

Les textes publiés dans "Li Rantoele" peuvent être repris en citant la source.

Et n' rovyîz nén ki :

xh se prononce généralement **ch** et **jh** se prononce **j** (les 2 se prononcent **h** a Liège); **ea** se prononce **ia** ou **ê** (fr. eau); **én** se prononce généralement **in** (**én** ou **é** a Charleroi); **ae** se prononce généralement **a** (**è** a Liège, **â** a Charleroi dans le suffixe *-âdje*), **oe** se prononce généralement **wè** (**eû** a Liège, mais aussi **è, û, ë, wa, ou, wê, etc.**), **sch** se prononce **sk** ou **ch** (mais **h** a Liège); **oi** se prononce **wa** a Namur, **wè** a Liège, **ôn** a Charleroi et **ou** a Nivelles, **â** se prononce **au** a Namur, **â** en Haute-Ardenne, et variablement **au, â, ou a** a Charleroi; **ô** se prononce nasalisé en Ardenne et à l'Est du Brabant (presque **on**), et **ou** a Nivelle; **sh** se prononce **ss** a l'Est et **ch** a l'Ouest; **oen** se prononce souvent **on** a l'Est et **win** a l'Ouest.

*Les linguistes appellent ces lettres des **diasystèmes** ou **archigraphèmes**. E walon, on dit **betchfessîs scrijhas**, (do viebe "betchfessî", *placer tête-bêche*).*

En wallon unifié, tous les E internes se prononcent è. remantchî = rêmantchî; soce nén rêcwârlante.

La lettre é ne s'écrit que si elle représente un phonème du wallon (cerêjhe, tuzé). Mais pas si elle provient d'un calque du français prezinter, republike (lire è).

Di traze a catoize

Noveas lives e walon

(loukîz eto al pådje 16)

Motî d' potche Embanner

Motî walon-francès & francès-walon. Pordjet da Yannick Bauthière, avou l' aidance da Jean Cayron et Lucyin Mahin; 8000 et des rawetes di mots et ratournaedjes. Pol pitit pris di 8,5 €

Dji m' lome Meliye, on roman da Jean Goffart, po 16 pitits €

Les deus lives polèt esse kimandés pa vosse livrî amon l' distribouweu Altera, (emile : info@altera.opya.be; telefone : 02 240 93 09)

Amours walones

On live di rcwerances da Jean-Jacques Gaziaux ki leye djâzer les djins d' ses djins. C' est 25 € po 3 gros spès tomes + les costindjes po ls evoyî. Racegnes: 010 81 22 15 u tot-z emilant a : felgazi@hotmail.com

Li walon do Condroz namurwès

50 € po 800 pådjes amon André Vellande 083 655 728 (inte 15 et 19 e.)

Saetch às mas (Sa a mas)

ene novele da Christian Thonet, dedja eplaidéye la 2 ans, el coleccion "Audace". 9 € racegnes : : pierre.bragard@hotmail.com

Bates e walon

Les 2 bates del kiminâlté francesse po ciste anêye ci (prôze ou rcweraedje) divént esse rintrêyes pol 30 di nôvimbe. Elle ont stî anoncées so les Wikinoveles. Rindaedje des pris al fôre às lives di Brussele e moes d' mâss.

Amerike nonnrece : Ârdjintene aeyir, Colombeye enute...

Les ptits k' on spotche: si bate ou disparexhe

Gabriel Longueville

Li viyaedje d' Etables (loukîz p. 5) a belmint candjî dispo 1940, avou s' bele novele mwaireye [*mairie*] et si scwere Gabriel Longueville.

C' est l' no d' on djonne priyesse francès né po siervi les ôtes. I décide d' aler e-n Ârdjintene. Vola, on l' mete dins on diocese di ritches. Mins, lu, il a vnou po les pôves. I va trover l' eveke po candjî et on lyi rdene on viyaedje di pôvès djins, Chemical, dins l' diocese del Riga, e fén fond do payis.

Lu pere Longueville a on vicâre, Carlos Murias. A poenne arivé a Chemical, i voet ki des gros camions di ritches marchands vnèt cweri les fruts et les verdeures bonmarchî et k' i les rvindèt beazè tchir dins l' grande veye. Pitit-z a ptit, li pere Gabriyel fwait comprinde às djins di s' pitit viyaedje k' i sont espwetés. Mins il ont peu des rvindjes.

Il amonte ene coperative, et avou on vî camion k' il a remantchî, i cmince a moenner lu-minme les fruts et legumes al veye. On vike mî dins l' pitit viyaedje. Mins les gros sont mwais. On djoû, del shijhe, on vént houkî l' pere po on malåde al moirt ki s' vout cfessî. Come ça flaire l' agnon, les deus peres î vont eshonne. On n' les voet nén rvini, et li londmwin tot à matén, on rtrove les deus coirs dins ene cârire nén lon do viyaedje. C' esteut l' 18 di djulete 1976.

Mimile Pêcheur, li 18 di nôvimbe 2009

Li fén des Embarasses ?

Li 10 di nôvimbe, dj' a rescontré Belisario Domico Bailarin eyet Nora Domico Domico, deus moenneus do peupe Embera Katiosse, del Colombeye.

Ces djins la, les Embarasses, c' est onk des "peupes prumîs" ki vicnut co el Colombeye, on payis el guere dispo des ans et des razans. Vaila i n' fwait nén bon viker, k' on soeye blanc, metisse, noer ou co pé... indyin (moens d' 2 âcints des djins).

Li margaye vaila s' fwait inte troes sôres di djins : l' ârmêye, moennêye pal govienmint d' droete d' Álvaro Uribe ; les paramilitaires, des milices di foite droete loyeyes avou des politikîs do povwer et adon les gueriyas di foite gâtche, les FARC et ds ôtes movmints comunisses.

Ces gueriyerosses la vicnut el djungue, lon erî d' tot. Eyet, ewou çki gn a des gueriyerosses, i gn a ossu des paramilitaires et des sôdârs. Et inte di zels, les Amerindyins. Ces-cis dmandnut

d' dimorer neutes : nén po l' ârmêye, nén po les paramilitaires, nén pol gueriya. Po les margayeus, s' on n' est nén avou zels ons est disconte zels. Et vo les ci disconte tertos so leu prôpe daegne, zels ki volnut l' pâye.

Les Embarasses c' est 4000 djins, 500 familles, e depârtumint di Córdoba. Dins les anêyes nonante, li govienmint a fwait basti ene grande astantche po l' electricité et enaiwer 7400

ectâres di leus meyeusès teres, "pol Bén do payis". Sins lzî dmander leu-z advize, mâgré les clawes del mwaisse lwè. Metingues, rotaedjes, campagne daegnrece, des samwinnes d' ocupâcion do ministere di l' Evironmint, procès disconte l' estat ... al vude. I n' riçuvront ki kékès çanses et des aides pol santé.

Asteure, les pexhons ont disparexhous, ou divni tot ptits, et les efants toumèt malâdes. Les plaeces sacrêyes ont stî enaiwêyes, les vîs bateas n' savnut pus fé les longuès distances, i fât des moteurs. Les liârs k' il ont wangnî ni sont rén divant les pietes, et les novelès rascråwes, come les djonnes ki boevnut, evnd.

Âdjourdu, l' estat vout basti ene novele astantche, ût côps pus grande kel prumire (57 000 ha, li mwetî do Roman Payis), sol minme Rio Sinu et so les minmès teres. Il ont djuste candjî l' no do pordjet.

Ci deujhinme bâraedje la, c' est codâner li peupe Embarasse a moirt. Les cis k' âront l' pus di tchance si rtrovront ezès bidonveyes, les ôtes dizartêyront.

C' est po ls aidî ki des soces d' avâr ci moennront ene campagne e 2010 po les sotni. Et sayî d' arester l' moude d' on peupe pol diswalpaedje d' on payis, et çouci, cénk cints ans après l' peupe-sipata [*génocide*] do discovraedje di l' Amerike.

Djan Cayron, li 2 d' decimbe 2009

Economeye

Riviker come ezès viyaedjes ?

Ké consej dirîz, po nozôtes reyussi dins l' veje ?

C' est des studiants dins ene grande sicole d' economeye inglesse ki dmandèt çoula a leu recteur, li djoû del fiesse di leu diplôme.

Foirt âjhey, recasse-t i l'ome : raprindo a rôler a biciclete, et sayîz di fé on ptit corti.

Les djonnès djins end ont d' moré reyusses. Va-t i faleur riviker come d' intins, udon k' c' est l' bon vî madjuster ki piede ses tâtes ?

Portant, ciste anêye ci, les deus Pris Nobel d' economeye ont stî bayîs a des djins ki pinsnut ene miete sifwaitmint.

Elinor Ostrom, prumière feme Nobel d' economeye, a studyî kimint k' les Indyins u les blancs des ptits viyaedjes di l' Indiana eployént les teres et des bwès di leu cminâlté : pexhons a pexhî, aclevaedje dins les comognes, abataedje des âbes, evnd. Et carculer les rzultats economiques come on l' freut po des dislaxhîs payis u des sociétés d' comiece.

Ele va trover ki ça n' va nén si mâ k' çoula. Les decidaedjes sont rade prins; i sont pol bèn di totes les djins et nén po sacwants k' endè profitèt tot meskeyant les ôtes. Les manires di rexhe foû di spexheur, cwand n' a-st ene aroke, sont meyeu martchî.

Did la, flaxhî djus l' avuzion des capitalisses ki tos les cmons (prôpiété da tertos) sont todi mâ manaedjîs. Et ki c' est l' estat ki s' endè doet

ocuper. Ubén k' ça dvegne prôpiété privêye, hâynêye po vinde à pus ofrixhant.

Nosse Daegne, c' est l' pus bea des egzimpes d' ene sacwè k' les Teryins ont-st e cmon. Sorlon les deus grandès teyoreyes economiques, soeye-t i on vind nosse Bole a on "schapeu d' planete" – ene miete çou k' on-z a cminci avou l' martchî des "cwotas carbone" -, soeye-t i k' on leye les govienmints s' occuper do cayet.

Li prumî sistinme, c' est l' mondialijhaedje capitalisse come i gn a dispu 1990. L' ôte, c' est les raploûs di tos les govienmints come a Copenhague di ces tins ci.

On-z a bèn veyou, avou l' krijhe des liârdès di 2008 et li rcnctance des gros anichteus a s' egadjî a baxhî leu mannixhance, ki nouk des deus sistinmes ni pôrè schaper nosse Daegne.

Dabôrd, ripasser a ene economeye come on l' kinoxheut co enawaire dins les viyaedjes di Walonreye?

Transene 1965-2005

Dji pudrans li cas d' on ptit viyaedje di l' Ârdene di 350 djins, Transene, e Grand Libin, et vey li manaedjmint di sacwantès rsoûces, soeye-t i capitalistimint, soeye-t i e cminâlté d' uzeus. L' agricoûteure a shuvou l' voye capitalisse. Come di djustice la k' tos les cinsîs ont leus tchamps, et-z è fé çou k' i volnut. E 1965, l' agricoûteure fijheut viker, al boune, 50 familles d' ene cénkinne di djins; ça fwait bèn 250 bokes, la, ça.

Asteure, vos n' mi croeroz nén, gn a pus k' **ene** djin do viyaedje ki s' wangne-pwin vént djustice di l' ovraedje di cinsî.

D' èn ôte des costés, les bwès sont manaedjîs come pa ene kiminâltés d' uzeus. Les manêyes (virêyes u côpes d' afouwaedje) sont pârteyes inte totes les djins k' ont èn aisse [*âtre*] et-z î fé do feu. Mâgré k' i gn a yeu mo bèn do disbrôlaedje cwand les comenes ont stî rebanêyes [*fusionnées*], gn a co todi bèn ene septantinne di mâjhons do viyaedje (so on cint) ki s' tchâfèt avou do bwès k' il ont stî abate dins leu pârte di virêye. Et les bwès sont todi bwès, poy ki l' abataedje shût ene "virêye" di 30 ans, come si no l' dit bèn.

Les tchamps, zels, ni sont pus tchamps. Dipus del mitan a divnou on plantisse di sapéns d' Noyé, evoyîs pa gros camions tocosté, lon erî del Walonreye, tot mannixhant l' air avou l' mazoute broûlé dins les tcheriaedjes.

L' ôte mitan sieve a nourri on nouzome sitâve di vatches à laecea. Li cinsî si fwait crever 365 djoûs so l' anêye, et wangnî moens ki ça n' lyi costêye.

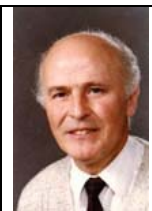
L' ôte Pris Nobel d' economeye, **Oliver Williamson**, dit k' i fât tenawete mete ene ahote à capitalisse sâvaedje : todi pus grand, po produire todi meyeu martchî.

On raptitixhreut les cinses ?

Lucyin Mahin, li 19 di nôvimbe 2009

E meye nouv cint cwarante, après des djoûs et des djoûs so les voyes et dins l' trén come refudjî, dj' a-st arivé e l' Ardeche et-z î dmorer do moes d' may disk' e moes d' setimbe dins on ptit viyaedje k' on lome Etables (come "Stâve" dins l' Eter-Sambe-et-Mouze). Dj' î a ristî, co on côp, ciste anêye ci po des...

Vacances po rén e l' Ardeche

Dji m'aveu stî ebâtchî amon l' boledjî, Monsieur Tracol k'aveut ddja cénk efants. Et gn a ene shijinme k' a vnou â monde cwand dj' esteu la. Après l' guere, i nd ont co rieu deus.

A pârti des anêyes septante, avou m' feme, dj' î ons ristî one cwénzinne di côps e vacances amon l' pus viye k'aveut èn otel a Sint-Victor, lu viyaedje a costé des Stâves. C' est insi ku dj' ons cnoxhou ces djins la et leus efants.

Duspo 1993, dju n' î avéns pus stî. Sovint, dju djheu a m' valet : « Dj' î vôreu bén raler on côp, e-n Ardeche ! »

- Mins, pa, s' i vs arivreut âk ? Dju n' inme nén du v' vey tot seu so les rotes ou dins l' trin. Cweroz après kéconk ki vs î moennrè. Nu rovîz nén ku vs alez aveur cwatru-vint-nouv ans !

Dj' a trové ene âme sour ki m' î a Bén vlou moenner, mins nén e TGV, e-n oto.

Après brâmint des cweraedjes, dj' ons trové ku l' otel du Sint-Victor esteut clôs. Les troes otels du Sint-Felicyin estént clôs ossi. Dj' ons cwerou dins les djîsses et dj' ons trové çki nos faleut a kékes cintes metes dol boledjriye dou çku dj' aveu travayî.

One des bâshales Tracol, lu cene k' a ratchté lu mâjhon des parints, m'aveut telefoné : « Vous viendrez prendre le potage avec moi ! » Tu sins Bén, ti, lu

« potaedje ». Schoûte ça : « Sope – Crawieus macaroni et djambon – Ratatouye – Polet – Froumaedje – Dessert – Fruts. » Tu pous dire ku dj' esténs guedés. Après 700 kilometres, ça nos rmontéve on bea vî côp.

Lu londmwin, dimegne, dju vons a messe a Sint-Victor. Tins d' messe, dju rpere dedja cénk Tracol. Après messe, cwand les cénk m'ont yeu rabressî so les egrés do tchapistrea, dju vons prinde l'apéro a l' mâjhon du l' ancyinne patrone du l' otel : vén d' djaeye, on vere. On câze... Dju nos levans avou les ôtes po sôrti cwand Marie-Tereze nos dit : « Vos deus, vos dmerez la ! » A l' otel djondant, gn aveut on banket du 54 invités. Elle a fwait apoirter tos les plats, onk après l' ôte, et dj' ons magnî l' banket a l' ouy.

Pu, ça a shû sins aresse. Dj' ons stî invités amon tos les efants. Onk des ptits-efants nos a priyî a l' Sicole Otelire du Tin l' Ermitaedje, dou çk' il est professeur. C' esteut on soper po-z aprinde a leus scolîs comint siervi a tâve dins les restaurants ou bankets. Après tos ces rpas la ki s' shujhént, dj' av evoyî des SMS a m' valet k' esteut e vacances el Tunizeye. I m'aveut respondou : « Coraedje, popa, vs n' avoz pus ku troes djoûs a vs formagnî ! »

Duspo des anêyes, dj' evoye lu calindri dol

posse a one feme facteur du Navas. Vite, dju lyi voye one cwâte po lyi dire ku dju sreu a Etables, e djîsse, a pârti do troes d' octôbe. Lu djudi, elle nos a vnou dire bondjoû et nos a trové grâce a l' oto k' a one plake beldje. Dj' ons rindou l' vizite a s' mâjhon du Navas et dj' ons fwait conoxhance avou s'-t ome, Rojer, k' est on tchesseu d' gros. Ça fwait k' dju l' a rinvité a l' fiesse du Sint-Yubert.

E câzant du Navas, dju sondje a on djonne manaedje ku dj' a cnoxhou e 1980. Dins leu ptite cinse djondant lu tchapele du Notru-Dame du Navas, ils avint cminci avou deus gades, pu cwate, pu ût... Al longue, ils avént one grosse gadulriye avou deus boks. Hervé aveut minme monté lu-minme one machine a mode les gades. Mins il ont atchté, po leu maleur, on troejhinme bok k' esteut malåde et k' a fotou l' maladeye a tot l' tropea. On-z a abatou totes les biesses et ils ont stî rwinés malgré les prumes [primes].

Dj' a stî foirt binâjhe du rvey totes les djins du m' deujhinme famille. Des brâvès djins come on n' è fwait pus. Si l' anêye ki vént, dj' ons co l' santé, dj' î rirans co.

Mimile Pêcheur, lu 18 du nôvimbe 2009

Energjeye

L' Izlande et ses fougantès aiwes

Mes djins, dji vos va raconter sacwantès afwaires di nosse voyaedje e-n Izlande.

Asteure, troes samwinnes après k' ons a rivnou al mājhone, dji sai vey ene miete pus nete.

Po çou k' est do payis, leu tchôte aiwe, c' est leu ritchesse. S' ele n' âreut nén li tchôte aiwe ki soud del tere et les fougants aiwîs, l' Izlande sereut pôve come si vijhene, li Grounlande. Cwand les djins fwaiynut des "mājhones" à mitan do dezert, aprume, il schavnut les pires volcanikes et raparfondi on trô, po fé rexhe del tchôte aiwe po s' tchâfer et s' laver avou, et co fé do courant. Les vijaedjes sont purade des

hamteas, sins voyes, mins seulmint avou des barakes. Il ont sogne del tere esse coschoyowe, et po ça, i gn a k' les ritches k' ont des vraiyes mājhones. Avou les barakes, les djins fwaiynut des cinses, po-z aclever des berbîs et des tchvâs. Po tchaeke troke di cinses, i gn a ene egljhe.

Nos avans naivyî e deus basses di tchôte aiwe : al Bleuwe Basse (*Bláa Lónið*) ey ene ôte, *Jarðböðin*, dilé Akureiri, les deus e mitan do dezert.

Les Izlandès pudnut les fougantès aiwes po fé do courant avou, come nozôtes avou l' tcherbon, et co po tchâfer les seres, et insi, aveur des verdeures.

Mins come ces djins vaila ni voeynut nén brâmint l' solo, on direut k' i sont ene miete pus araedjîs k' nozôtes po lére. Ey eto pus ridjeus.

I sont ossu foirt furlâds, nén ecolodjikes. Seulmint 4 âcint did zels prindèt l' busse. Gn a pont d' tréns, mins brâmint des avions etur les veyes. Dabôrd k' i sârént ahiver pus di plantes et fé brâmint des seres, i ont ptchî rifé des cwârs avou les pexhons et adon atchter les verdeures des ôtes payis.

À resse, pont d' mizericôre po touwer des balinnes, des fokes, et peler les grossès biesses po fé des mousmints avou leus peas...

Djôr Sfasie, li 29 di nôvimbe 2009

Les olynnes du Bive

Ene grande avanceye pou Bive [*Bièvre*]!

Il ârè falu 7 ans pou vey, fin may 2010, e Pont Mack, al viye voye du Bive, 7 olynnes¹.

Ça rapinse cwand on tume sul foye du lârî dins ene cujhnêye, et dire k' on nd a co pou 7 ans duvant du s' maryî.

Dju m' rafeye dedja d' les vey tourner et catourner e plin vint sul duzeu du vijaedje.

L' electricité ki rexhrè n' irè nén dins les mājhons, mins

¹ olynne = noûmot d' calcaedje do francès *éolienne* atâvlé pa li scrijheuse; on dit eto **turniket**.

à Moncea [*Monceau-en-Ardenne*], al grosse cabene.

Pou moenner l' courant bén pâjhirmint, il a falu ène trintchêye, ût kilometres longue et ene cabene-rilai, pou renonder l' wachla electrike, sapinse k' i djhèt.

O! dju sans schapés... pou l' reschandixhaedje del Tere [*réchauffement climatique*].

Tous les Bivîs (et les Bivresses) ont stî d' acoid, sâf ene vwès, ene djin k' est alerdjike. Pourtant, gn ârè nule poussire ki rexhrè foû du zonigne às olynnes.²

² nouve ratourneure propôzêye cial po l' francès *Parc éolien*; on dit ossu : **turniketreye**.

Pou l' moumint, vous n' voeyoz k' des trôs, 2 metes céncwante fond et 17 m. et dmey lādje.

Les pales seront co pus grandes ku des aiyes d' avion. On câze du 45 metes.

Ça fwait qu' tout l' monde est contin, copuvite les prôpiétaires des bokets k' on-z î a astalé les indjéns, ki rascodront on gros louwaedje, 20 ans à long.

Vou nous la bin wârdés pa ces grands oujheas la, plantés coume des sintineles k' on n' ôt nén.

Madi d' Orcîmont, li 15 d' octôbe 2009

Spôrts : les tchafiaedjes do Ptit Louwis (13)

Usain Bolt, bénrade ene ledjinde

Les tchampionats du monde, c'est toudi des belès affaires a waitî dins l'boesse às imådjes. Bén etindu, Ptit Louwis èn pleut mâ d'rater çoula. I s'passént a Berlin.

Tertous esteut foirt mouwé el dimegne quand on a fwait l'adrovådje. Vos sintez bén ! C'est rola qu' i gn aveut ddja yeu les Djeus Olimpiques di 1936. Èç-n anêye la, l' Amerikin Jesse Owens aveut fwait in teribe afront a l'propagande da Hitler eyet li cpagneye – ki vlént k' i gn âye ki des blancs capâbes d'esse tchampions - e repointant cwate medayes.

- *Mi, çu qu' dji ratin, c' est d' vir el fameus Usain Bolt dins les cint eyet deus cints metes !*

Èm-n ome, il est toudi avou in lådje sourire eyet i fwait l'biesse. El « *Jamaïcan academy* » domene a crever el monde du sprint, qui ça fuche amon les comeres ou dins les omes. Paretreut qu' is ont çoula dins l' sonk ! Dedja a scole primaire, i gn a des competicions avou des etrinneus.

Pou ndè rvinu a Usain Bolt, adon qui les ôtes coureus ès

conciinternut, lu, i riye eyet fé des séndjriyes padvant les cameras. Gn a nén a dire, mins il est seur di lu.

Arive adon el finåle du cint metes. Ça sinteut l'poude pasqui les rivâs avént coru foirt bén e quârts eyet dmeyès finåles. El tripe tchampion du monde a Ozaka, Tyson Gay eyet el pus rapide e quârt di finåle, Asafa Powel avént l'espwer d'el bate.

- *Nos avans co tertous dins l'tiesse les imådjes d'ès triyonfe a Pekin, quand il a spotchî ses adversaires pou dvinu tchampion olimpique du cint metes. Èç djoû la, on l'a spoté : l'alumwer. Mins i n'ès vout nén djoquer insi, eyet i vout dvinu ene ledjinde du spôrt.*

Mins rvinans a Berlin, on s'dimandeut si... Bawaite, pou l'ome el pus rapide du monde, ça a stî ene formalité. Pou l'cint metes, c'esteut 9 sugondes eyet 58 cintinmes. Pou l'deus cint metes, il a fini e 19 sugondes eyet 19 cintinmes.

- *Il est trop foirt, vos di-dj' !*

Des mwaijès linwes pâlnut ddja d'dopigne. Saquantès samwinnes di dvant, cénq djins avént co stî controlés pôzitifs. Mins i n'fât nén vir ces droukes la pattavâ tout.

Pou l'pitite istwere, Usain Bolt n'a nén rçû qui des fleurs eyet des medayes. El Veye di Berlin a tnu a rinde bon dvwer a Bolt e lyi ofrixhant in bouket du leu fameus meur. L'ôte

croeyeut qu' i l'daleut mete come souvnançe dins s'-n apârtumint. Bawaite ! i fjheut 4,3 metes câré eyet pezer 2,7 tones ! On lyi va evoyî pa batea !

Pou shure, l'ome di Kingston a vnu couru pou l'dierinne mantche d'el « *Golden League* » a Brussele. Les adjinçneus avént arindjî ene nouve pisse e cawoutchou naturel avou des trôs d' dins pou leyî passer d' l'air pa dzou. Ene téle pisse permeteut d'daler pus rade. Eyet dvinez quî çqui l'a vnu strimer ?

- *Bén etindu, is ont fwait vnu Usain Bolt, l'ome qui dmande in catchet di 200.000 uros pa metingue.*

Eyet el ci du Heizel, i l'a fwait, mins d'usse couru l'deus cint metes. Eyet il a batu l'ercôrd du ståde, vî di 32 ans !

On s'dimande eyu çqu' i s' djocrè. Ès popularité est teribe, mins il arive a dmorer simpe. Fât dire qui c' est insi dispu l'ådje di 15 ans. L'ome marquêyrè a jamwais l'istwere du spôrt. Dji ndè su seur !

Jean Goffart, e moes d' nôvimbe 2009

Bindes d' imådjes : il a bouté avou les pus grands spiroutîs walons

Djozé, Morris & Lucky Luke

on responde da José Schoovaerts

Li Rantoele (L.R.): Èm voloz bèn câzer do novea fime so Lucky Luke, ô, Djozé ?

Djozewal : Bondjoû a vos eto. Achidoz vos. Ene djate di café, ene gote ?

Vos tcheyoz bèn, dji vén djusse di rwaitî « *Daisy Town* » on vî fime d' imådjes da Belvision. Do tins ki l' Lucky Luke rôléve co ses cigarettes, saetchî dsu a rlaye et shofler l' fougère... I m' shonne ki c' est sol difén des anêyes swessante k' il a comincî di s' continter d' hagnî dsu on fistou d' yebe. C' esteut po esse bèn veyou sol marchî amerikin. Mins les Amerloches ni lyi ont nèn disrôlé ene rodje carpepe po ça.

L.R. : Djustumint, po çki est do fime...

Djozewal : Vos rindoz vs conte ki c' est eviè céncwante-set ki dj' a rescontré Morris po l' prumî côp ! Come li tins passe... Si feme, ki s' tchete Princesse vineut d' awè des djonnes, m' end aveut prometou onk. L' anoyeus c' est ki l' moman s' a fwait spotchî pa ene oto. Li djonnete wârdêye et prometowe a rprins s' plaeece e tchena et mi dj' a lomé Prince mu prumî tchén, on bèn brâve bierdjî.

L.R. : Interessant ... Dijhoz, et l' coboy Lucky Luke ?

Djozewal : Dipus d' dijh ans ki dj' a bouté avou l' ome...

L.R. : - A fé des imådjes avou lu ?

Djozewal : A lyi vinde ses imådjes dins les ôtes payis come li Holande, l' Espagne, li Portugal, li Braezi, li France, evnd. Lyi ramoenner des cwârs bèn xhiltants, muchîs dins mes potches. Et-z esse ripayî pa on fayé vere di cola...

Po çk' est des dessins, nonna. Mins ça n' a manké d' wai d' tchoi. Minme ki...

Tinoz voci çki dmeure d' on pordjet... Ene rulike. Waitîz di n' nèn blefer dsu.³

Ça n' a nèn stî pus lon. Morris a dmore aroké avou s' disseulé coboy et lyi adjonde les Dalton. Damaedje por mi. Loukîz portant come elle esteut boune, mi-n idêye... Si ça vos dit, vos les poloz stichî dins vosse gazete.

L.R. : Pinsez ki ça è vât l' plaeece ?

Dozewal : Vs estoz si binamé ! Vos les ploz awè e couleurs.

L.R. : Ci n' est nèn l' tot d' ça. El fime ? Kè diss ?

Djozewal : Bén seur, bèn seur... Vos savoz ki Morris a bouté avou Goscinny k' il aveut rescontré âs Estats Unis. Adon, mi, endon... Cweki, avou l' René, savîz k' dj' a manké d' lancî on periodike come li « MAD » ? I dveut-z esse li « redactchîf ». Tot esteut arindjî avou l' Amerikin Harvey Kurtzman. Li gazete, batijheye « Interdit », n' a nèn stî pus lon ki l' makete do limero « 0 ». Cwand on

pinse ki, dins les copleus, nos avént des djins come Franquin, Peyo, Roba, Tillieux, Will...

Ké bon tins k' c' esteut, adon ! Les idêyes ni manként nèn. Les mastokes, siya. Et dji n' a nèn volu bager a Paris, come Djôr Dargaud m' î priyive. Dji n' voleut rén fé « disconte » Dupuis. Dj' a stî biesse. Zels, i n' ont nèn waitî a deus côps po tot vinde. Mins ça, c' est ene ôte istwere !

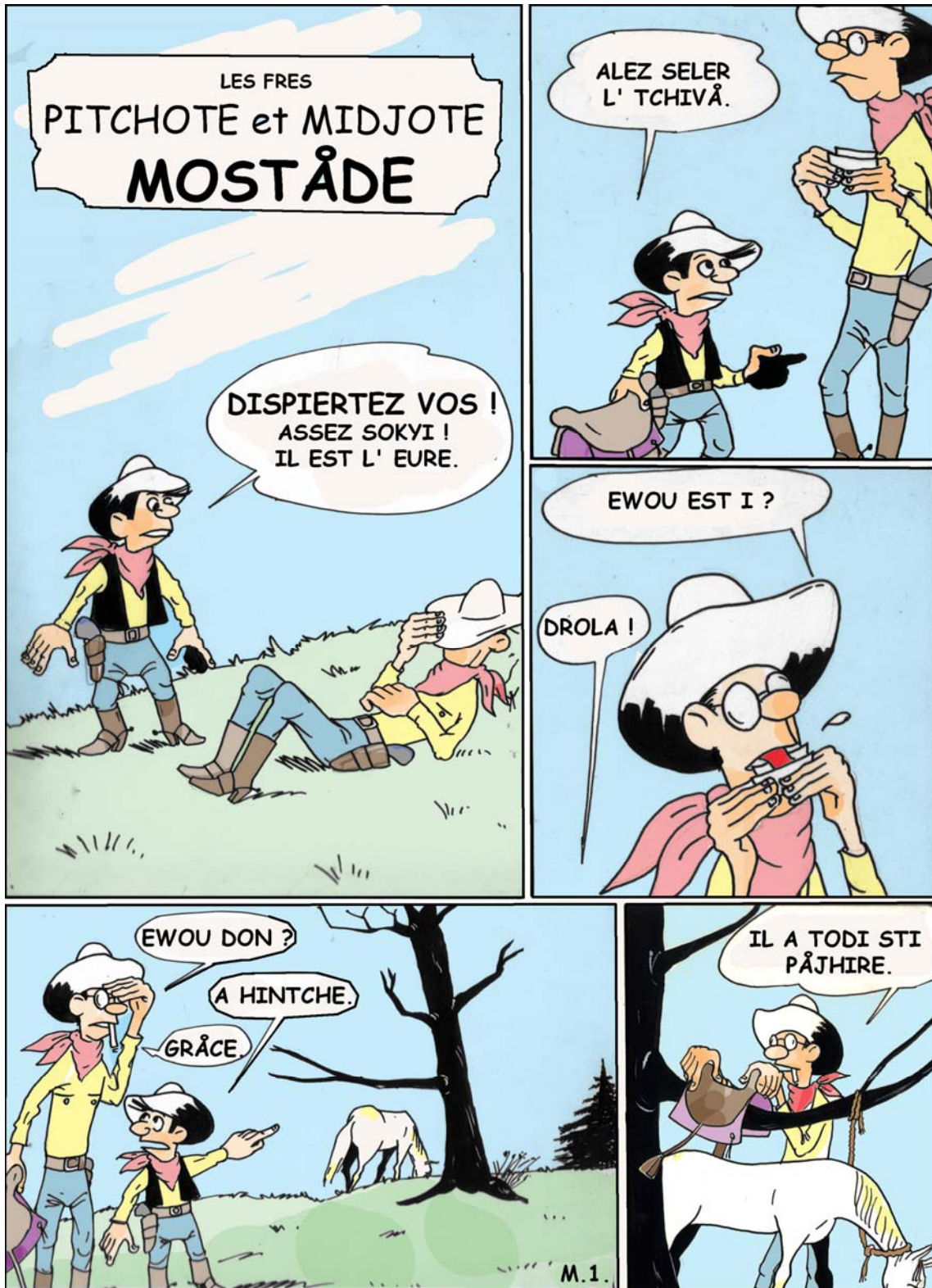
L.R. : Tot ça est bèn bea, mins l' fime ki vént d' rexhe, k' est tot novea, ki n' est nèn e dessins ki bodjnut, k' est avou des bèn vicantès djins et Djan Dujardin, l' ome k' a djouwé « *Brice de Nice* » et « *OSS 117* », mi shonne-t i, cwè ndè djhoz ?

Djozewal : Vos vos ploz continter d' riwaitî l' binde d' enondaedje. C' est les meyeus bokets do fime ki, por mi, pout esse rovyî come li ci di dvant, avou l' Terence Hill. Voloz passer ene boune shijhe ? Rilijhoz don les 10 prumîs alboms da Lucky Luke.

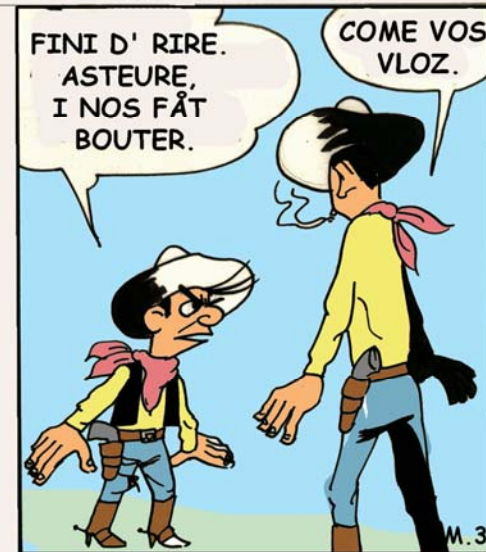
L.R. : C' est tot çki vos avoz a nos è dire ?

Djozewal : Way. Oyi, ene dierinne : savîz bèn kel Morris n' esteut nèn Walon ? Putete k' a l' astcheyance, vos pôrîz dmander k' ene sakî d' Lidje vâye cweri des noveles à Françwès Walthery. Tins k' i vike co, lu !

³ Loukîz l' BD des pådjes divintrinnes

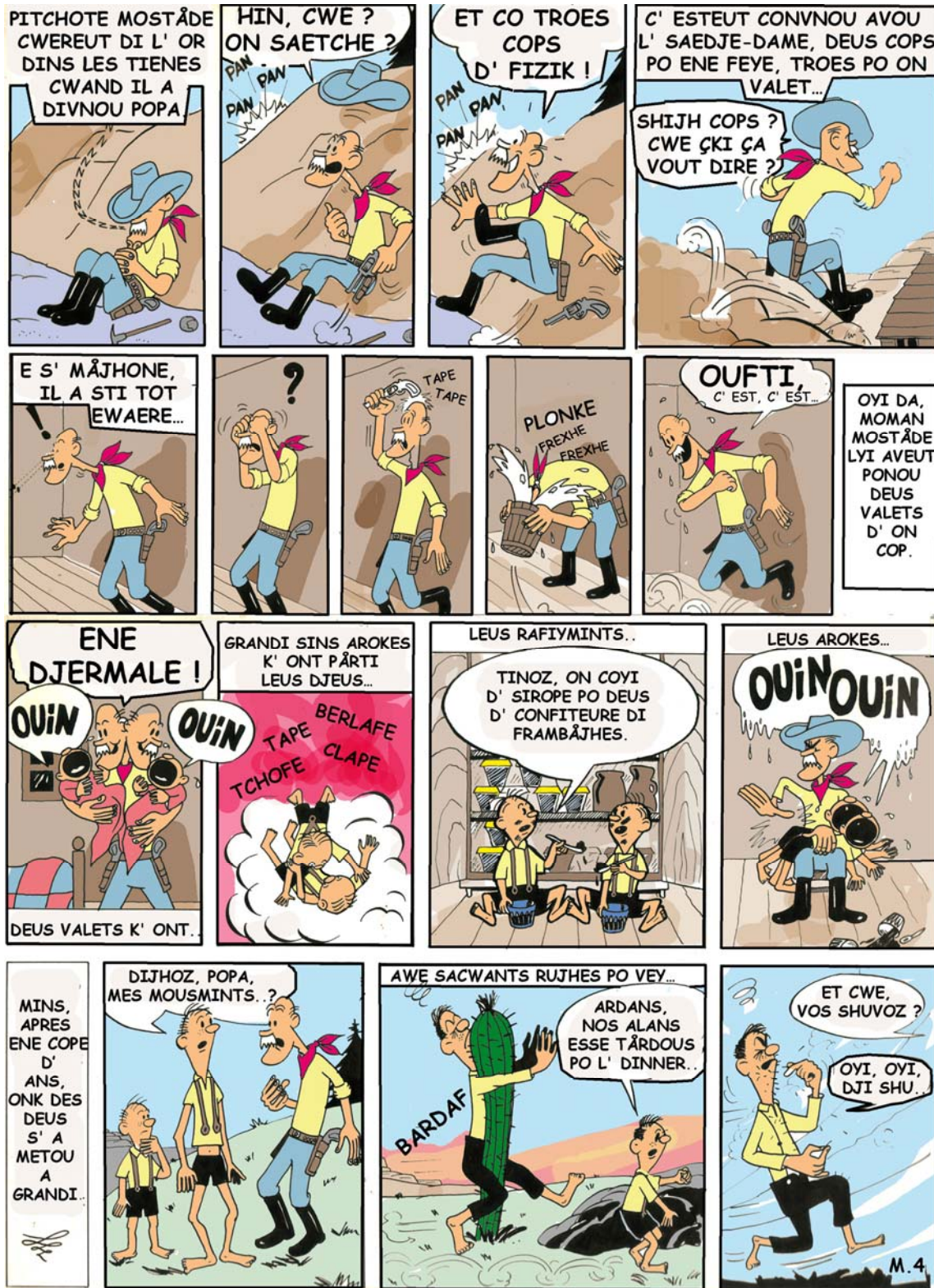

LI TCHVÂ DA MIKE A MOROU LA DEUS DJOUS. IL ESTEUT BEN VI. LES DEUS FRES ONT DECIDE D' ENDE ATRAPER ON NOVEA, ON SÂVAEDJE DEL PAMPA. MINS I LZI FÂT SAWE KI VA MONTER L' BIESSÉ K' IL ONT CO...

a shuve eto (dijhans todi kécfeye)

Viyès usteyes

Li fonne boutoe

u fotche boutrece, infin.

C'est ene pitite fonne (fotche) às deus dints, ene miete especiåle, po les abateus d' åbes di dvinltins.

Elle est fwaite d' ene grosse lådje emantcheure, (po-z î stitchî ene pietche, ene cwatrinne di metes longue) et di deus ptits courts sipès dints, ki s'vont aler piker dins l' åbe a-z aflaxhî.

Rivnans on pô às rujhes ki les bokions ont po-z abate às åbes.

Cwand on fote djus èn adjeyant-z åbe, 20 30 metes hôt et co hay, i n' a nèn todi del plaeece totâtou po- aflaxhî cisse longueur la.

Dins l' bwès, metans, vos avoz des åbes di tos les costés. Po Bén fé, i fâreut ki vost åbe a-z abate tome dins ene trawêye. Ôtmint, si l' abatou si clintche so on vijhén, i dmeure **adjoké**, sapinse k' on n' dit.

Et c' est tote ene afwaire pol **disdjoker**. I fât rceper des longueurs al pate, avou l' risse ki l' tronce vos vegne coixhî l' vosse, di pate, cwand l' restant d' l' åbe va tchaire d' on gros mete djusse la astok.

Ene hestrelle adjokêye

Foû do bwès, i gnè pout aveur ene mâjhon, des fis electrikes, li corti do vijhén...

Eto, li prumire ovraedje di l' abateu, cwand il a decidé la k' si åbe diveut aler, c' est di tchoezi li plaeece k' i frè si prumire etaeye todi Bén di scwere avou l' sinse ki l' åbe doet toumer.

Asteure, si l' åbe clintche do contråve costé? El fât **rdressî**, sapinse k' on n' dit.

Dinltins, on l' ridressive tot tchôcant des cougnets al pate. Asteure, on a ptchî d' aler emantchî on câbe a set ût metes hôt et del saetchî avou on truy metou so on tracteur di boskiyon.

Adon, po les faws (hesses) come so nosse foto, on n' eployrè nèn sovint li fonne boutoe. Djusse si l' åbe ni clintche nèn dtrop do mwais costé.

Si on n' est nèn trop seur k' ene pousseye d' èn ome mierseu, ci serè assez, on pout cweri après ene djisse [embasse] po-z astoker li dzo del longue pîce, avou l' boutrece à dzeu, ki s' va aler stitchî dins l' åbe.

Adon, on va, d' on ptit setch còp, fé verdjî li pietche. Li fonne, la ådzeu, va dischinde di 10 cintimete, et cwand l' pietche boutrece si va rtinkyî, l' åbe va bodjî deus troes cintimetes foû scwere. Çou k' est assez por lu si flaxhî djus.

Po les sapéns

Asteure, cwand on-z abate às sapéns, li fotche boutrece est Bén pus djinteye a-z eployî. Les sapéns sont plantés Bén pus spès k' les faweas [hêtre] et, dabôrd, il ont crexhou Bén droets. Si on mete a blanc (abate tos les bwès d' ene sapinire), i toumront tertos do minme costé. Gn a k' a tchôkî on ptit còp avou l' boutoe po les fé tchaire sol flaxhisse.

Po n' nèn aveur mâ s' dos, li boskiyon àrè sogne di fletchi ses djnos, mete li pî do boutoe dins ses deus mwins croejhlêyes, et s' renairi tot wârdant l' eschene Bén droete.

Lucyin Mahin, tot rapinsant les rmarkes dâ Nesse Benwet dins s' ratournaedje d' on tchaptrê do roman "Vera".

Fiesse del tchanson e walon ey e picârd

C'est l' veur ! Nén rovyî di disbatijhî l' ancyin Grand Pris del tchanson e walon, paski, di ces trevéns ci, ça s' picardijhe beazebén.

Est ç' on rispitaedje do fime "Bévnouve mon les Chtis", mins gn a todi dpus d' picârdes so les tâvleas d' oneurs des bates "dyalectâles" el Walonreye.

So les stâigne-boks, ci còp cial, n' ayeut 8 bateus :

Li binde "Wôr des rays" da Dominique Heymans, d' après l' Lovire, avou : "Ene brike dins l' viole" & "Marandire"

Bernard Baumans, do payis picârd, avou "L' escole des bos" et "Djan-Batisse"

Alain Simonis, di Mâmdey, avou "Pitit piele" & "Awè, çoula finixh todi"

Li binde "Les droles di lodjeûs da Jean-Pierre

Vervier, di Hesta, avou "Li rôbaleu" eyet "Po l' rapâjhter"

Mimile (Vincent Delire) di Couvén avou "Marie-Jeanne" eyet "Nén ene âme".

Li binde "Dietrich" di Tournai, avou "Gaviot" & "Si t' sâreus".

Li binde "Enwell", co todi do payis picârd, avou "Ayu dalez, m' bele ?" eyet "Ene saké d' bieau" (ene sacwè d' bea).

Dino Forlane, di Fârcene [Farciennes] avou "Taijhe tu ene miete" & "Prétins".

Ki : Alin Simonis a dvou leyî ouve, clawé e s' lét på novea matchurea A-H1N1.

Li prumî pris a stî rindou al binde "Dietrich".

Li pris des rwaitants ala-st a "Wour des rays":

Li pris des meyeusès paroles rivna a Bernard Baumans.

Mimile a stî bistoké d' on pris d' consolâcion, come li grope Enwell.

Les Picârdes ârênt i prins l' povwer ?

André Gauditiaubois.

Nouvelles technologies

Les noveles di Walotux, l' éndjolreye e walon

Dispoys li moes d' setimbe, brâmint des noveatés ont rexhou grâce a nos ratourneus. Nos avans minme yeu l' plaijhi d' dire li bévnouve a on novea tradujheu, Gaytan. I boute pol moumint sol lijheu d' medias « Videolan ».

Moblin, on sistinme d' operance po les *netbooks* (ultra-axhlâves), rashou so Linux eyet diswalpé pal société Intel, a comincî a esse rimetou e walon. Ça n' est k' ene prumire modêye (Moblin 2.1, rexhou â moes d' octôbe) et i dmore co brâmint des afwaires e-n inglès mins ça va ddja foirt Bén. On sâre Bénrade

atchter des éndjoles avou Moblin dedja astalé ddins, come on ndè trove avou Windows. Kécfeye k' on sâre tchoezi l' walon po l' eterface.

OpenSUSE 11.2, li sistinme d' operance po les copitreces pus classikes, a rexhou e moes d' nôvimbe. Nos ratourneus ont rmetou e walon pus del mitan do sistinme et brâmint des programes. On vs ofirè ene vicante plake lazer dins l' limero del Rantoele ki vént pol sayî vos-minme.

Firefox. Nos avans rprins l' ovraedje fwait pa Pablo pol Firefox modêye 2.0 et l' mete

a djoû pol 3.5. On pacaedje XPI (ene rawete) est disponibe po walnijhî vosse betchteu waibe, ki vs soeyîz dins Windows, Mac ou Linux. Mins i nos fâre continouwer pol modêye 3.6 ki vént.

Les ptits programes po Windows di Djasti Palâvâ di Djnape. Nosse soçon Francis a metou so Walotux ses ptits djeus eyet s' programe po-z aprinde l' éndjolreye âs 3 còps 20 del Bibioteke di Djnape.

Po sawè comint, cwè et kesses, vizitez nosse waibe <http://walotux.walon.org>

Djan Cayron

Djambes avou lès scrîjeûs

C'est l' tite d'one espôzicion qu'on-z-a t'nu è l' Sègneûriye d'Anhaive è Djambes (Nameur) d'au 7 di sètîmbe jusq'au 31 d'octôbe

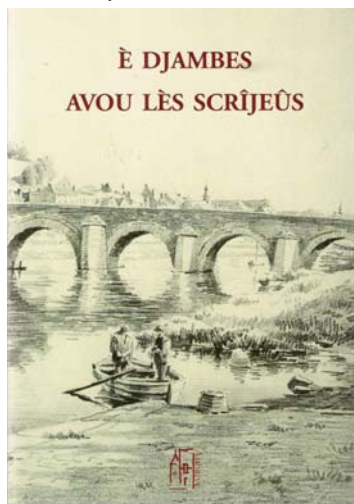

C'è-st-ossi l' tite d'on bia lîve di 168 paudjes qui r'prind dès bokèts daus cines èt daus cis qu'ont skèpî, ou qu'ont d'meuré è Djambes ou bin qu'ont scrît su Djambes (i-gn-a 30, tot compté, tot rabatu). C'èst l' Çante d'Arkéolojîye, d'Ârt èt d'Istwêre di Djambes qu'a ènondé ç' prodjèt la po lès cint-z-ans daus *Rèlîs Namurwès*.

Li portèplume dès *Rèlîs*, nosse soçon Guy Delvaux, a stî nanchî è leû bibiotèque èt co ôte paut, di pus d'on-an èt d'méy, po p'lu présinter l'espôzicion èt l' lîve. Po chaque dès scrîjeûs, one foto, si vicaîriye su qate paroles, pwis onk ou saquants bokèts. Foû dès 30, on trouve dès noms pus conus : Alexandre Bodart, François Bovesse, Guy Brener, René Clinias, Lucien Maréchal, Ernest Montellier, Henri Rase, Félix Rousseau, Edouard Thirionet, Edmond Wartique, Paul Maréchal, Joseph Calozet. Au coron dè lîve, on-z-a r'mètu è francès tos lès tècses.

Afiye lès bokèts causèt di Djambes, di sès djins èt d'sès mèstîs di d'dins l'timps : lès cotelîs (èt cotîyeresses) [*marâchers*], lès vèrîs, avou leûs tchants èt leûs fiesses. Po l' tècnike èt lès-ostèyes, i-gn-a Paul Maréchal, *Lès Cotelîs*, (pp. 112-115) èt Joseph Calozet, *Li Tchant dès vèrîs*, (pp. 117-119). Dins l' lîve, gn-a-t-i dès powètes qui scrîjèt come Jean Guillaume èt sès dissipés ? Dji n'è veu

qu' deûs : René Clinias èt Alexandre Bodart. À r'mârquer ossi lès djins qu'ont bouté po l'tèyâte : Georges Jacques, Marc Dacos èt Jean Servais ; adon, Henri Rase èt Guy Brener qui boutèt co.

Dj'a r'ssatchî foû dè lîve deûs bokèts po v' fé rire. Po k'mincî, Max Defleur (1901-1959), *È rotant* (pp. 38-40). L'auteûr rèscontère on vî plafoneû qui d'vise d'one drole di manière di pèchî : *Nos mettinn' one boune grosse tchitche* (chique di toubac' vèci) *come amôrce don ! Li pèchon s'voreuv' dissu èt mousseuv' dirèctèmint à fond ! Nos rattindin' è quand i r'monteu' aud'zeu po v'nu ratchi, nos l'makinn' avou one bwache ! Vola wai come nos fiyinn'.*

Asteûre, on bokèt da Albert Migeot qu'a stî Èchèvin è Djambes divant l' fûsion. Il î toûne à riséye deûs modèrnès scultures : *Les quatre Fils Aymon* da Olivier Strebelle (1953) (brnze

avou dès sclats d' céramike didins) qui wîye su l' pont dès-Ârdènes èt l' monumint d'fiêr *Explosion de la Culture* (1958) da Félix Roulin qu'on-z-a stitchî adlé l' Maison de la Culture di Nameur. Cès deûs-afaires la ont stî raminéyes di l' Expo 58. Voci l' bokèt rimé da Albert Migeot : *Tchapia ! Mossieû ! // Tot compte fait nosse Bayard èt sès aîrs di crapôd / A fwârt bèle aparince maugré s'panse émayée, / C'èst-st-on fwârt bia craya si vos l'waîti d'au wôt, / Mins... c'è-st-on tot vrai tchfau... d'i gn'a sacants anéyes / Mètu au r'vièrs d'lé l' pont qui zoubèle nosse bèle Mouêse. / Li Namurwès n'î vwèt à còp sûr nin grand tchôse / Mins qu'è vloz, rians-è, mètu à pièsse vèla, / Po sûre l'idéye d'on maîsse... i faut bin qu'i d'meûre là... / Mins l'pus grâve n'èst nin dit : Astoc di nosse Grognon, / Su trwès pîds – ça tint mia – on' espèce di touîrchon, / Gros come on gros-oucha d'one tote fwârt vîye grosse bièsse, / Assaye di nos mostrer ç' qui n'a ni cu ni tièsse....* Come vos l'vèyo, on-z-a aurdé l'örtografiye daus scrîjeûs.

Rensègnemints :

<http://www.anhaive.be/index.php?page=publications> 081 / 32 23 30. Pris : 20 €

Bernard Louis

Eco des lives e walon u sol walon

Li walon do Condroz namurwès

On gros spès live, l' ouve del veye da André Vellande, di Còrire [Côrére, Courrière] avou 4 diferinnès sacwès :

- * on motî walon-francès;
- * des ratourneures avou èn indecse di tinmes, ey èn ôte indecse des mots ki rivnèt ddins;
- * des fâves di Lafontaine;
- * on motî francès-walon.

Li stindêye ricovrowe på dictionairî esteut sol Principâté d' Lidje, mins djusse astok del conteye di Nameur; did la, li ritcheesse do motî.

Li motî Embanner walon

C'est on dico d' potche, adinçné pa Yannick Bauthière, avou l' aidance da Lucyin Mahin (tchuze des mots walons) et Djan Cayron (prononçaedjes e-n Alfabet Fonetike Eternâcionâ).

I comprind ene miete dipus di 8000 mots ou rmetaedjes. Les mots sont les cias do lingaedje di tos les djoûs, et pol monde d' asteure.

Gn a des "vîs" mots, bén cnoxhous dins les motîs; des côps minme sacwants vîs mots [archaïsmes] a prinde el plaeece di sacwants

noûmots vinous do francès et ki n' fwaînut nén foirt walons. Gn a eto des noûmots, oyous amon les walon-dvizants, ou léjhous sol Daegntoele.

Li motî pout esse atchté amon tos les livrîs, kel polèt cmander a "Alterra" (emile : info@alterra.opya.be; telefone : 02 240 93 09)

On livrî do Tchesteau [Neufchâteau] end a vindou 6 so ene samwinne, li dierin a on djonnea d' 17 ans, k' aveut di l' atrait pol walon.

Amours walones

C' est l' tite des troes noveas gros spès lives ki Jean-Jacques Gaziaux vént di nos dner a lére.

Kitaeyaedje sordon les troes tapes del veye amoureuse (1) les prumirès sayes; (2) l' « atacans, mes efants ! »; (3) li veye ezès manaedjes.

Come les ôtes ovraedjes di l' oteur, li tcherpinte do live est e francès, po prezinter les temonaedjes e walon.

Çou ki dj' a veyou sovint, c' est lever l' cote des crapâdes. On fjheut ça avou des cenes k' i n a. À pus sovint, t' arivêves e corant did padrî, et t' petêves à

diale. Totshûte, ele rimetént leu mwin so leu cote, mins c' esteut trop târd. Mins to n' aveus rén veyou. T' âreus fwait ça padvant, t' aveus seur ene clatche e t' gueuye.

Dji m' lome Meliye

Li cawe di nosse tchet a Bén vnou. Après troes ans d' couratreyes, li roman da Djan Goffart (imâdjes da Jean Raes) a rehou dins les livreyes. Mins ça a valou les poennes di ratinde, tant li cogne do live est plaijhante.

C' est l' eplaidou burton Yoran Embanner k' a Bén vlou publiyî l' ouve.

Meliye, c' est ene vraiye "Gastone Libiestreye".

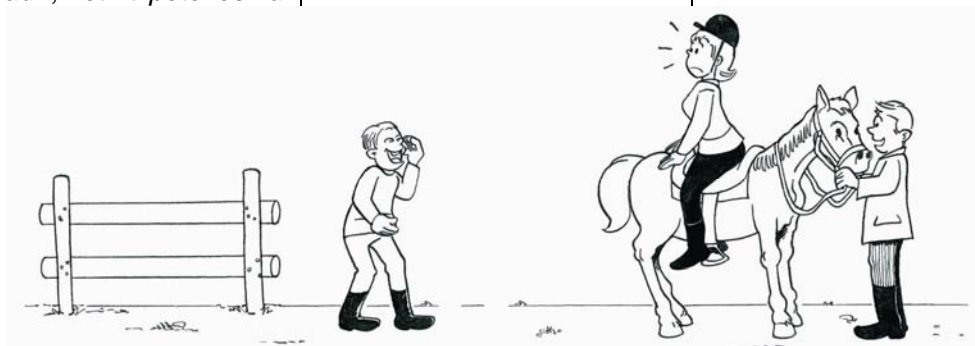
Les bias-parints d' Emile fyît voltî du tchvâ.

In djoû ki dji trivierseu l' prôpiété avou m'-n ome èt mes bias-parints, is s' arèntut padvant in tchvâ k' in djonne ome brouchteut.

- Wétèz, dit-st èle bèle moman, come i dvize avou li è l' ernètiant !

- Dji m' dimande Bén çu k' el biesse va lyi responde ! di-dj', mi.

Dji lyeu-z aveu sintu les pîs, mins c' èst ène fråze ki dji n' âreu jamés dvu dire.

Bate di dvizes so "Berdelaedjes"

Aclever èn efant dins deus lingaedjes

Djan : - Dj' inmreu bèn conoxhe les esperyinces ki vs avoz d'aclever èn efant dins deus lingaedjes: li walon eyet l' francès. Est çki c' est àjhey ? Cwand fât i ataker ? Comint fé po k' li mancî lingaedje ni soeye nèn spotchî ?

Lucyin : - Gn a deus u troes cayets a tuzer (1) a-t on a fé a 2 lingaedjes "come les ôtes"; (2) si les deus parints vont djâzer les 2 lingaedjes ubén onk onk, et l' ôte l' ôte; u bèn seulmint onk des deus câzrè les deus; (3) l' efant pôrè-t i ôre les deus lingaedjes foû di s' mājhone ? Aprume avou les ôtes efants, u des ôtes djins del famile ? (4) a ké livea di cnoxhance dins tchaeke lingadje vout on fé ariver l' efant ?

Po çou ki rwaite el walon, gn a des waloneus k' ont sayî del câzer a leus efants, mins l' apriyesse da onk n' est nèn l' cene da l' ôte.

Gaytan : - Gn a ene pareye a mi a l' ovraedje ki provént del bordjoezeye flaminde ki djâze co todi francès. Si famile dimeure a Termonde. Si mame est inglesse eyet s' pere flamind. E leu mājhon, tolmonde djâze francès ey on pô inglès, māj flamind. E scole ey ôte pâr, leye eyet si sour djâzént flamind. Ouy, ele dimeure dilé Lidje ey elle overe a Vervî. Ele djâze coranmint francès et flamind sins accint. Nouk ni pout dire si elle est flaminde, walone oubén brusselwesse.

Lucyin : - L' idêye, pinse dju, po deus "grands"

lingaedjes, c' est k' on les pout aprinde tos les deus al leccion, si on cmince foirt timpe.

L' atuze di cmincî foirt timpe est vraiye po totes les situwâcions.

Li diferince serè : a kéne sâme voleur ariver, metans cwand l' efant ârè 20 ans, si onk des deus lingaedjes est on "ptit lingaedje", u on câzu moirt lingaedje come li walon.

Come dit Pablo, i nos fât purade waitî mon les Walès u les Irlandès, k' ont on foirt sipotchant "grand lingaedje", ki mon les Catalans u les Lussimbordjwès, ki n' sont nèn dins ç' cas la.

Gaytan : - Ki pinsez vs do burton avou les scoles Diwan. N a todi pus di djonnes k' aprindèt eyet djâzer li burton. Ouy, n a todi pus di djonnes parints k' ont stî al sicole Diwan, et ki transmetèt li burton a leus efants. C' est l' veur k' avou on spotchant lingaedje, ci n' est nèn àjhey. Loukiz l' egzimpe di nos cuzéns kebecwès. C' est câzu ene lûte di tos les djoûs.

Lucyin : - Oyi, des scoles e walon, ci sereut pâr li foete. Mins ci n' est nèn co po dmwin el Walonreye.

Adon, les kesses k' on voet s' apwinter, cwand on vout sayî d' djâzer walon a ses efants : (1) est çki les ôtes djins del parintêye seront d' acoird ? (2) s' end a ki sont disconte, i diront seur ki ça va espaitchî les efants di bèn saveur li francès. Est ç' li vrai ? Cwè responde ? (3) est çki ça sievrè a ene

sacwè a l' efant, kécfeye a ôte tchoi ki l' kinoxhance do walon lu-minme ?

Yanik : - On parint da mi a maryî ene Rouminne. Il ont on ptit valet. Mi parint lyi câze e francès, si feme lyi câze e roumin. Li valet pout câzer dins les deus lingaedjes. Ca va tot seu.

Dj' a sayî d' câzer e walon a mi feye. Dji n' l' a nèn todi fwait. Asteure, ele mi dit k' ele ni comprind nèn et ele vout ki dji lyi câze e francès. Disk'â djoû ki dj' end ârè m' sô et ki dji n' câzrè pus ki l' walon e l' mājhone. Li rujhe, c' est ki m' feme ni câze nèn l' walon, tot djustice si ele li comprind...

Lucyin : - La ddja ene des eguegnes ki nos pind â nez. Lacobén ki mi, dj' a cmincî avou mes efants foirt timpe. Ey adon, dj' a les pines ki ça lzî shonne "normâ" ki dj' elzî djâze, et minme lezî evoyî des SMS e walon. Dji n' a māj yeu di rclamaedje. Mins cwand i n' comprindèt nèn, u po des "laidès messaedjes", dji n' m' eclawe nèn : dji rpassé a l' ôte lingaedje.

Asteme ! Fât k' l' efant acceptaxhe l' atôtchance e walon, ôtmint, c' est bernike.

Çou k' i fât sayî d' aveur, del pâr di s' mwetî, c' est k' ele soeye neutre eneviè li scolaedje do walon. Si elle est disconte, c' est fotou d' avance.

Po saveur l' idêye di des ôtes djins, rilijhoz li live "Ké walon po dmwin" pp 318-329.

Toponimeye

Sacwants plakes di rowes di Roumzêye

Avou m' novea mestî (djiROUTE avou ene soce ki sortraite po Belgacom), dji rôbale li Walonreye foû, aprume li payis d' Lidje. Dj' a-st insi l' ocâzion di vey k' i n a tocosté des nos d' plaeces e walon riprins come plakes di rowes.

Metans a Roumzêye :

- * clôs des clawtîs
- * rowe del hâjhlete, (F. "rue Hahelette")
- * rowe di Wixhou
- * rowe do Tidje (F. "rue du tige")
- * Cron wé (F. "Cronwez")

- * Bierdjhâye (F. "Berger-haye")
- * al nouve hâye (F. "neuve haye")
- * rowe di l' aite (F. "rue de l'aîte").

Pablo Sarachaga

Fâves

Fât nén s' brouyî d' adresse !

Pou fiesti leu 20 ans d' mariâdje, ene coupe decide di prinde sacwants djoûs d' condjî et di daler la eyu çk' il ont passé leu voyâdje di noces.

Mins e dierin moumint, el feme èn sait awè s' djudi. I decidnut ki l' ome pudrè toulminme l' avion l' djudi pou tout aprester eyet ki l' feme arivrè l' vénrdi.

Cwand i rtrove el tchambe, l'ome voet ki tot est come divant sâf k' i n a-st èn ordinateur. I ndè profite pou evoyî on mot a s' feme, mins i s' brouye dins l' adresse.

C' est insi k' a Perpignan, gn a ene ôte comere ki rintere di l' etermint di s'-n ome, et ki va vir si ele n' a pont d' messâdje del famile oubén des conoxhances. Après ene dimeye eure, nel voeyant nén rvini, ès fi va vir dins l' buro eyet trouve si mame tcheute fwebe al tere.

So l' waitroûle [écran], i lît :

« Èm cher keur, vos dalez esse saizeye d' awè d' mes nouveles asteure, mins il ont metou des ordinateurs et on pout evoyî on messâdje a les cis k' on voet voltî. Djî vén d' ariver et dj' a Bén rwaitî ki tout esteut presse pou cwand vos arivroz, dimwin vénrdi. Dj' a hâsse di vos rvir et dj' espere ki vo voyâdje serè ostant agreyâbe ki l' minne. »

P.S. èn purdoz nén dtrop d' abiyimints, i fwait ene tcholeur d' infier, droci !

Christine Tombeur

C' est po çoula k' nos estans fir d' esse Walons

On djonne Flamind si va maryî. Ça fwait ki s' pa lyi fwait li lçon :

- Ni rovyîz nén ki vs estoz Flamind, m' fi. Dabôrd, cwand vos interroz a l' egljhe, passez vos l' prumî, cénk metes divant les djins, ca on Flamind, i passe todi dvant ls ôtes.

Après les noices, vos poitz vosse feme disk' a vosse tchambe dins vos bresses, ca on Flamind, il est foirt come on tigue !

Adon-pwis, vos vos dismousoz, et dmorer fén miernou dvant leye, ca on Flamind, c' est bea a rwaitî.

Pu adon, fijhoz çou k' i vos dmeure a fé..."

Li londmwin, li djonnea vént dire cwè à pere :

Dj' a tot fwait come vos m' avîz dit d' fé, savoz, pa. Dj' a moussî a l' egljhe li prumî, dj' a poité l' feme disk' a sol lét dins mes bresses; dji m' a disboté et dmorer stampé divant leye, nou come on vier.

Et pu adon ? k' i dmande li popa.

- Après, dji m' a fotou ene toutche, ca on bon Flamind, ça n' a dandjî d' nolu !

Pire Otdjâke

Copinreyes

Copinreye di Bastogne

Tâves di rcâzaedje e walon tos les 3inmes londis do moes a l' aisse del Tuzance di Bastogne ou à Muzêye del linne a Bjhâri (Bizaury).

Câzaedjes so on tinme metou d' avance; tchansons, rivowe di l' actouwalité do moes avou, tchaeke còp, 20 a 30 soçneus(es).

Racsegnes : Claudine Voz
claudinevoz@hotmail.com.

Les rcâzeus d' Bive (*Bièvre*)

Aisse del Tuzance; copinreye li prumî mârdis do moes, di 15 e a 17 e. Racsegnes :

Dorchimont, Mady
mady.dorchymont@skynet.be
Baijot Louis
moulins.baijot@skynet.be

Les djâzeus d' Manhé

Sale comunåle, tos les 4inmes mierkidis do moes. Racsegnes: Jean et Anne-Marie Leclerc

Copene Oufa (Oufalijhe)

Tâves di rcâzaedje e walon deus còps par moes ; Racsegnes: André Lamborelle (061 28 94 26), Marcel Leboutte (061 28 91 14).

Ceke d' animåcion et d' djâzaedje e walon di **Rindeu**

Li prumî londi do moes a 20 eures. Racsegnes : Jean-Marie Hamoir 084 47 78 57.

Tâvlêye di walon di Rotchfoirt

"Accueil Famenne", les prumîs et troejhinme mierkidis do moes. Racsegnes : Désiré Malet

d.maletsonveau@skynet.be.

Copinreye di Tchârnoe (Tchaumè, *Charneux-Harsin*)

Såle do viyaedje, li 3inme mârdis do moes Racsegnes : Jules Lucy 084 34 45 31 ; 0477 78 13 06; Josée Buron : joseeburon@hotmail.com

L' ABERTEKE

Li copinreye di Timister :

Li prumî djudi do moes a 20e ; Racsegnes : Léon Bomboir (087 44 61 85).

Sicoles di walon

Les scrijheus walons do Lussimbork :

Sicole comunåle d' Ârveye (Arville), on semdi par moes, di 2 eures di l' après-nonne a 5 eures del vesprêye.

Racsegnes : Willy Leroy, rue de Wacomont, 18 a 6870 Ârvaye (061 61 16 25), emile willy.leroy@belgacom.net

Univiersité des 3 còps 20 di Lidje

tos les vénrdis a 9 eures; Racsegnes 04 370 18 01

Les scoles di Bive do moes d' mæss 2010

Les mârdis 2, 9, 16, 23 eyet motoit l' 30 a l' Aisse del Tuzance di Bive, di 14 e a 17 e ; racsegnes : ccb@bievre.be

Les scoles di walon a Serè

mârdis di 16 a 18 e. racsegnes : R. Joelants (04 336 09 56) - F. Chaumont (04 336 21 79).

Jean-Marie

Klinkenberg, sociolinwincieus a l' Univ di Lidje, trove les rfondeus "coraedjeus".

C' est dins tos les cas çou k' i djha al gaztresse di "Télépro" po on papî k' il eplaidît pol rimetaedje d' ene pîce di teyâte dins les programes do semdi après-nonne

"Vera", li roman da Lucyin Mahin, serè strimé li 27 di mæss a l' Aisse del Tuzance di Bive. Al nute, a 8 e. Mimile et les Bribeus d' toubak vénront tchanter.

Do tchôd modou so les waibes e walon

Li novele Aberteke

po les anonçaedjes d' etrevéns e walon :

<http://aberteke.org/>

L' Aberteke-gazete

todi al minme adresse:

<http://aberteke.walon.org/>

Gn àrè kécfeye ene novele edicion po mæss 2010.

L' eciclopedeye Wikipedia

ki tchereye tot belotmint, et-z avni a 11.386 ârtikes (à 9 di decimbe 2009)

<http://wa.wikipedia.org>

Li Wiccioneaire

kimince a rshonner a âk, avou ene tâve especiåle po les mots prezintés avou l' "cogne-mâjhon" (estô di l' ancycin prezintaedje "esplicant moti")

Gn a 3.899 ârtikes (à 9 di decimbe 2009).

<http://wa.wiktionary.org>

Li tévé walon-câzante

N a des novelès videyos sol tchantî pol moes d' decimbe

Asteme, c' est ene novele adresse

<http://www.youtube.com/wlntv>

Libes programes e walon

(loukîz eto p. 14)

Dierinne modêye di Firefox pâr e walon.

Po l' aberweter, loukîz so Walotux

<http://walotux.walon.org>

Videyos di tchanteus e walon

Alez s' vey sol pådje des waibes e walon :

http://wa.wikipedia.org/wiki/Lisse_di_sites_e_walon

**Po si vos ârîz dandjî
d' ene boune idêye
po strimer on
soçon, ene copleuse,
on parint ou vosse
monkeur**

(loukîz p. 2 & p. 16)

